

SAT-2.205-1-HEF-04

Развитие на килийното училище и ролята на даскалите в гр. Русе

Поля Чернева

Development of the monastery school and role of the teachers in Ruse

Polya N. Cherneva

Abstract: *The report contains information on the formation of first schools in Ruse and the teachers practices in the late 18th century and early 19th century. Views historical period is the time in which the Bulgarian people under the rule of the Ottoman Empire, and education there is an important natural process in the development of the Bulgarian nation.*

Key words: *education, formation, schools, teachers, pupils,*

ВЪВЕДЕНИЕ

Килийното образование задоволява духовните нужди на народа ни след падането на България под турско робство. Тази училищна форма се оказва най-пригодна за поддържане и развитие на българската писменост и народното ни съзнание в тази епоха. Килийните училища продължават средновековните образователни традиции. Те стават хранилища на българския език и на българското съзнание и са устойчива опора срещу асимилаторското влияние на гръцката култура и политика. Тези училища дават на своите възпитаници не само грамотност, но ги закърмят и с култура, със стремеж да работят за народното дело, да съдействат за пробуждане на националното съзнание и за организиране на борби за църковна и национална независимост.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Учебното дело в гр. Русе има стари традиции. Неговото начало се поставя през първата четвърт на XVIII век, когато се откриват първите килийни училища.

До нас са достигнали автентични сведения за първите килийни училища и първите даскали от тетрадките на Димитър П. Смядовски, в които той е събрал сведения за историята град Русе.

Част от събраните материали с ръкопис хвърлят светлина за просветното дело през Възраждането.

Град Русе през турското робство е един от по-големите градове в турската империя на Балканите, но и тук както навсякъде до половината на XVIII в. няма българско училище. Само тайно в някои изби се събират българчета, на които се преподава черковнославянско четмо и писмо. Тези изби (мази) се наричат килии и образованието се ръководи от учители наречени „даскали“ [2 а.е. 134 л. 4-5].

Има сведения, че първото килийно училище в Русе е открито в началото на XVIII век от хаджи поп Драгни, който учителства от 1720 г. до 1735 г. Известен е под името Данаил и учи децата на славянобългарски език [1, №198, 21 август 1983].

В една от тетрадките, написани от Димитър П. Смядовски, откриваме кратка информация за първия даскал поп Иван или както го наричат по-често поп Яни. Датата на раждането му и разкази за неговото юношество не са запазени. Знае се, че е живял в махалата Мечка и е бил едновременно и архимандрит и даскал. Но колко години учителства, от кога започва тази си кариера и кога я приключва не се знае, защото всичкия му архив е изгорен при бягството му във Влахия. Запазена е

само една ръкописна църковна книга с Литургията на Св. Василий Велики и приложението Последование към Божественото му причещение, която по всяка вероятност е носил със себе си. Тази книга е предадена в Народната библиотека през 1914 г. [2, а.е. 137 л. 4-6].

Активен радетел и учител в килийно училище в Русе е и йеромонах Аверкий (светското му име е Тодор Тонев), роден в с.Червен. Той е брат на поп Яни. За неговата просветна дейност са запазени повече данни. Той се обучава в Рилския манастир на абука, на църковно пеене, четене на псалтира, наустница и други църковни книги. Аверкий основава килийно училище в метоха при един манастир в гр.Русе (този манастир се е намирал на сегашната ул. "В. Търново") през 1758 г. Той работи в Русе до 1780 г., след което става игумен на Рилския манастир.

Ученици и последователи на Аверкий – поп Христо, поп Драгни, даскал Тони, поп Тодор откриват редица килийни училища в Русе [1, №198, 21 август 1983].

Даскал Тони бързо успява да издигне авторитета на своето килийно училище. Той е син на поп Иван (поп Яни). За неговия живот има повече запазени данни.

Даскал Тони е роден между 1765-1770 г. в гр. Русе и умира през 1853 г. Той даскалува от 1785-1845 г. Учителството му започва още от ранни години. От 15 годишна възраст и до дълбока старост не прекъсва тази си дейност. От 1785-1808 г. той учителства като баща си в избата на бащината си къща в крайненската махала, срещу вътрешния митириз (градът бил обграден от дълбок ров, наречен митириз), останки от която днес не съществуват. От 1811 до 1825 г. учителства вече в собствената си къща в махалата Варош, а от 1825-1840 г. в новопостроеното Варошко училище. От 1840-1845 г. преподава пак в своя дом. До 1808 г. той живее в гр. Русе и главното му занятие по наследство от баща му е да бъде учител и певец в черква, а свободното си време прекарва в шиене на аби. В периода 1808-1811 г. се принужава да напусне града поради напреженията покрай Руско-Турската война 1806-1812 г., идването на руския генерал Михаил Кутузов в Русе и настъплението на турската армия. Даскал Тони се заселва със семейството си в гр. Къмпулунг (градът се намира в средната част на Румъния, в историческата област Влашко). Там той работи като църковен певец 3 години, докато приключи войната. След това, както повечето от избягалите българи, така и той се завръща обратно в Русе. Понеже целият град е опажарен, както и бащината му къща, той се постаравя да си купи място във Варошката махала, където построява собствена къща. След като се настанява в новото си жилище, отново се залавя пак със стария си занаят - даскал и певец. Училището му се помещава в избата на собствената му къща, а в църквата Св. Торица е бил певец [2, а.е. 137 л. 12-17].

Килията, в която Даскал Тони учи децата е с дължина 6, 75 м, широчина 5, 60 м, и височина 1,5 м в земята и 0,5 м над земята. Осветлението идва от 4 малки прозорчета. В средата избата са издигнати 2 стълба като подпора на зданието. На единия от тях е има 2 дупки – едната по-нависоко, а другата по-наниско. Според думите на Стефан Тонев (син на Даскал Тони), както и на Георги П. Малчев, които са били негови ученици, тези дупки служат за вържене на въжета при наказанието на провинили се ученици [2, а.е. 137 л. 17-19]. Наказанието е предвиждано за този ученик, който извършва някоя неприлична постъпка или не си учи уроците. Тогава даскалът му завивал косата в един гвоздей и я завира в една от тези дупки. Там наказаният ученик е стои няколко часа без да може да се мръдне, а след като изтърпи това го бият на фалага. Фалагата представлява едно дълго дърво (наподобява домашен стан), в средата на което се завързват 2 въжета, на които даскала завива краката на виновния ученик, така че да не може да мърда, след което, с дълъг прът бие ученика по босите крака [3, с.133].

Освен на четене и писане, Даскал Тони обучава учениците си и на „Ракам“ – смятане. Смятането затруднява ученици повече от четене и писане. Първо те

усвояват писането на числата, а след това се учат на четирите аритметични действия. Даскал Тони застъпва и физическото образование на учениците чрез игри ред природата, [3, с.132].

Заплатата си Даскал Тони получава от учениците, от всеки един седмично по 10 пари (5 стотинки), а през зимния сезон, всяка заран трябва да носят и по един наръч дърва.

Освен училището на Даскал Тони във Вароша в Русе има още 2 такива – едното на поп Христо в махалата Чукур чифлик, а другото на поп Драгни на улицата Хумба (по сегашната улица "Райко Даскалов").

Килията на поп Христо се посещавала от 15-20 ученици, които плащат за учение също по 5 стотинки и през зимния сезон носили дневно по един наръч дърва за отопление на килийното помещение. В килията на поп Драгни се обучават около 10-15 ученици при същите условия на поп Христо.

Двамата даскали поп Христо и поп Драгни са били ученици на Даскал Тони.

Поп Христо е роден през 1798 г. и умира на 25 декември 1890 г. Родом е от село Арбанаси (Търновско). Той учителства не повече от 4-5 години. Преди да се ръкоположи за свещеник и да бъде учител, той се е занимавал с житарство, като слуга при х. Велико – известен виден русенски гражданин. Той е притежавал стари черковно-славянски книги, но турците ги задигнали и какво е станало с тях не се знае.

Поп Драгни е от Русе, роден през 1800 г., и е починал през 1871 г. Жена му Цанка, като дъщеря на виден русенски гражданин Петър Малчоглу, родоначалник на фамилията Малчеви, се омъжва за Даскал Драгни при условието, че той ще се ръкоположи за свещеник, защото в тези времена свещеничеството е било най-сигурната и почетната длъжност. Седем години преди да се ожени т.е. 1828 г.-1835 г. и седем години след женитбата от 1835-1842 г. Драгни се занимава изключително с даскалъка. Той събира до 10-20 деца в избата си, където ги учи на четмо и писмо и за възнаграждение получавал седмично отново по 10 пари (5 стотинки) от всяко дете, а през свободното си време е шиел антерии.

След ръкополагането си за свещеник поп Драгни работи като такъв в Русе 29 години. Тази служба не му пречи да бъде същевременно и учител [2, а.е. 137 л. 19-22].

Килията, в която учи децата, както и тази на Даскал Тони е в мазата под къщата му, и в почти същата обстановка. Осветелнието и тук е било малко, като има само два прозореца. Наказанията, които използва са фалага или един топуз тежък около 20 оки, пронизан с една дебела върва. Топузът се премятъл на врата на провинилия се ученик и той го държал увиснал толкова време, според вината си [2, а.е. 137 л. 29-30].

Учениците се учат да пишат на изгладена четвъртита дъска, наречена „панакида“. Панакидата представлява намазана с восък гладка дъска, върху която учениците пишат с пръчица със заострен край или с пачи перо. Ученикът я натопля на мангала (железен или керамичен съд, в който се поставят разгорени въглища за отопление) и след това я намазва с восък. Щом се изписвала панакидата, ученикът я нагрива на огъня, докато восъкът се разтопи, изглажда я и тя отново става за писане. Заедно с писането се учи и четенето, затова панакидата е универсално помагало в обучението по това време [3, с. 130].

Учебното съдържание има предимно религиозен характер. След като се научи да чете, ученикът се запознава и изучава църковните книги като „Псалтирът“ и „Апостолът“, но най-използван е „Часослова“, наречен „Наустница“, тъй като се изучава от всеки ученик наизуст. Обучението по писане не винаги върви успоредно с това по четене. Например има данни за килийни ученици, станали в последствие

свещеници, които знаят да четат, но не могат да пишат. Методите на писане не се различават твърде от средновековните [4, №2, 2013].

Нарасналият брой ученици на Даскал Тони принуждава общината да се ангажира с осигуряването на сграда за училището му. През 1820 г. църковната къща в махалата Варош е пригодена за училище т.н. Варошко училище. С това се поставя началото на първото „общо школо“ в града [1, №198, 21 август 1983].

Това училище не се различава много от частните килийни училища. Първоначално то се състои от 2 големи стаи отделени една от друга. Първата, която е върху повърхността на земята е с дължина около 20 м, ширина около 15 м., а на височина не повече от 2 м. Тя няма никакъв под и учениците седят на голата земя, само зимно време постилат рогозки, а за учителя има катедра поставена в единия край на стаята. В нея Даскал Тони преподава български език. Втората стая, подобна на първата с дължина около 15 м, ширина около 10 м и височина около 2,5 м е за учене на гръцки език. Там преподава някой си Даскал Константин [2, а.е. 137 л. 31-32].

Трябва да се спомене и името на Даскал Станчо, който учителства в Св. Георгиевското училище в Чукур чифлик.

Даскал Станчо е роден през 1837 в с. Марен (Еленско). През 1852 г. се преселва в Русе, а през 1854 г. става учител в Св. Георгиевското училище, където преподава непрекъснато 5 години. Преди него, учителят на това училище е Даскал Ради, но за него не се знае нищо. Образованието си Даскал Станчо получава в гр. Елена и то само да чете и смята. Предметите, които е учил са псалтир, чесослов и требник, а от смятането само четирите действия. Преди да стане учител, той работи като бакалин. Учител става случайно. Дотогавашния учител Ради, като починал, училищните настоятели като не могли да намерят друго лице, което да го замести, поканили Станчо да заеме временно длъжността, докато намерят друго подходящо лице. На него му била възложена, освен учителската, още и клисарската длъжност и има начислена заплата от 1 500 гроша за година. Той поставя условитието да се ползва печалбата на восъчните свещи, които се породават в църкватата и да живее в училището. Освен главното му занятие учителство, даскала за да увеличи приходите си, в свободното си време подвързва книги.

Това училище има само една стая широка 8 м, дълга 6 м, висока 3 м, а за жилище на учителя има една малка стая прилепена към учебната. Стаята се осветлява от 3 прозореца, няма под и чинове и учениците седят на земята върху послани рогозки. За учителя има един стол, където сяда и оттам пази тишината в класа, чрез един дълъг прът. Това положение се променило по-късно, когато учениците започват да пишат върху пясъчници.

Първата година при Даскал Станчо има 140 ученици: 120 момчета и 20 момичета. Ученичките се обучават в същата стая, но отделно от момчетата. Втората година числото на момчета стига до 150, а това на момчетата до 30. [2 а.е. 137 л. 33-36]

Организацията на учебната работа в килийното училище е много опростена и еднообразна. Учебното време не е определено и в различните училища продължава от половин до една година. Освобождаването на учениците става по време на празници и усилена земеделска работа. Продължителността на учебния ден също не е еднаква и се определя индивидуално от всеки учител [3, с.129-130].

Въпреки своите недостатъци, чрез „килийната наука“ и „килийното образование“, поробеното българско население поддържа будно своето национално и религиозно самосъзнание, добива познания, необходими му във всекидневния живот [4, №2, 2013].

В края на XVIII век и началото на XIX век вече се засилва стремежа за светско образование. Възникналата българска търговска буржоазия се нуждае от нови разбирания и полезни знания. Старата “килийна наука” съвсем не е достатъчна. Остро се чувства нуждата от знания по аритметика, география, история, граматика на говоримия български език, чужди езици и природни науки, които килийното училище не е в състояние да предостави. Новобългарските светски училища възникват тъкмо за да отговорят на тази нужда. Със засилване на търговията и разрастване на знанията у нас през второто и особено през третото десетилетие на XIX век се оформя възрожденско просветно движение, което се бори за новобългарско училище, в което да се преподава и учи светска наука и говорим български език. Новобългарското просветно движение води до заменяне на килийните училища с обществени, взаимни училища и на килийната учебна програма с нова – светска и енциклопедична по характер и съдържание.

В град Русе тази промяна се извършва от Даскал Параскевѐ Дамянович Бояджиев, който е назначен за учител във Варушкото училище. През 1838-1839 г. той заменя стария метод на учене с Бел-Ланкастърският метод, известен и като взаимоучителен метод и панакидите с пясъчници.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като цяло, по своята организация килийните училища изглеждат примитивни и преподаването в тях не се извършва в много добри условия. Другите трудности, през които преминава килийното образование са: част от учителите не са достатъчно подготвени, учениците са подлагани на жестоки изтезания – фалага, оплюването при провинения и др., учебните материали крайно недостатъчни и предимно с черковна насоченост, обучението на малък брой ученици 5-10 и много рядко повече [5, №7-8, 1939].

Независимо от тези факти, килийното училище има изключителна роля за съхранение на националното съзнание, вярата и българския език през мрачните векове политическо и стопанско робството.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Арнаудов, А. и др. Светли страници и историята на образованието в Русе, в. Дунавска правда, №198, 21 август 1983.

[2] ДА-Русе, Ф. 59, оп. 1, а.е. 137.

[3] История на образованието и педагогическата мисъл в България, Т., С., 1975.

[4] Петров, Т. Развитие и роля на българското образование през османското владичество и Възраждането, Журнал за исторически и археологически изследвания, 2013, №2, ШУ Епископ Константин Преславски”.

[5] Стайнов, К. Три периода в българската просвета, сп. Народна просвета, 1939, №7-8.

За контакти:

Докторант Поля Чернева – Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет “Ангел Кънчев”, e-mail: pcherneva@uni-ruse.bg